

PIERRE GASSENDI

(1592—1655)

24. októbra 1955 minulo 300 rokov od smrti francúzskeho filozofa, novovekého obnoviteľa epikureizmu, Pierra Gassendiho. Nebol len filozofom, ale ako všetci väčší myslitelia jeho doby aj prírodovedcom. Spomínajú sa jeho zásluhy o rozvoj astronómie (výskumy o pohybe Merkúra, o slnečných škvrnách, propagácia Kopernikovho heliocentrického systému atď.), matematiky, mechaniky a dejín vied.

Gassendi pochádzal zo sedliackej rodiny z dediny neďaleko mesta Digne. Ako šestnásťročný získal v tomto meste katedru rétoriky, o tri roky neskoršie katedru filozofie v Aix. Keď bol vymenovaný za kanonika katedrálneho sboru v Digne, zanechal učiteľskú činnosť a venoval sa len vedeckej práci. Nakoniec mu bola zverená katedra matematiky na College Royal v Paríži.

Z jeho diel treba spomenúť *Exercitationes paradoxicae contra Aristoteleos* (*Paradoxné cvičenia proti aristotelovcom*), *De vita, moribus et doctrina Epicuri* (*O živote, mravoch a učení Epikurovom*), *Syntagma philosophiae Epicuri* (*Systém Epikurovej filozofie*). Jeho hlavným dielom je *Syntagma philosophicum* (*Systém filozofie*).

Gassendiho vystúpenie spadá do obdobia progresívneho nástupu buržoázie niektorých západoeurópskych krajín, rozmachu prírodných vied budovaných na experimentálnych základoch a v dôsledku toho silnej krízy oficiálnej feudálnej ideológie — scholastiky. Mocné údery jej zasadzovali práve Gassendiho súčasníci, ako Galilei, Descartes, Hobbes a iní, väčšinou myslitelia, s ktorými sa Gassendi osobne dobre poznal a mal k nim pozitívny vzťah. K jeho priateľom patrili tiež Mersenne a Campanella, jeho žiakom vo filozofii bol Molière. A Gassendi sa svojim dielom tiež čestne zaradil medzi nich. Bol si vedomý toho, že stojí na strane pokroku a podporoval ho. V liste Galileimu z roku 1625 napísal: „Najprv by som si prial, priateľu Galilei, aby ste boli ozaj presvedčený o duševnom potešení, s ktorým prijímam Vaše astronomické náhľady o Kopernikovom systéme. Prehrady vulgárneho sveta sú dozaista zlomené. Oslobodený duch blúdi nezmerným priestorom.“¹

Gassendi sa už v mladosti oboznámil s Aristotelovou filozofiou, ktorá sa vtedy ešte na školách riadne prednášala; ba sám ju prednášal niekoľko rokov ako profesor v Aix. No v dôsledku štúdia Cicerona, Raméca, Vivesa a iných Aristoteles u Gassendiho svoju autoritu stratil. Tak sa stalo, že vraj doobeda svojim žiakom Aristotela vykladal a poobede ho vyvracal.² Preto je už aj jeho prvá práca namierená proti

¹ Citované podľa G. Cogniota, *Pierre Gassendi restaurateur de l'épicurisme*, La pensée 1955, No 63, 26.

² Pozri L. Feuerbach, *Geschichte der neueren Philosophie*, Leipzig 1847, 114.

zbožňovateľom Aristotela. Aká je to vulgárnosť, hovorí na adresu aristotelikov, podriaďovať poznanie o prírode autorite tohto alebo onoho filozofa, aká lenivosť vidieť prírodu len očami Aristotelovými a študovať namiesto prírody len Aristotelove spisy o prírode; aká je to malomyselnosť nedôverovať vlastným silám a schopnostiam, veriť, že príroda vyčerpala svoje možnosti len stvorením jedného génia a že teda už nemôže vytvoriť ľudí, ale len napodobňujúce opice! Príroda zostáva vždy rovnaká a ako zrodila veľkých duchov kedysi, tak ich môže zrodiť aj dnes.

Po svojom príchode do Paríža sa Gassendi čoskoro dostal do polemiky s Descartom, výsledkom čoho boli dva spisy: *Disquisitio metaphysica adversus Cartesium* (Metafyzické skúmanie proti Descartovi) a *Disquisitio metaphysica seu dubitationes et instantiae adversus Cartesii metaphysicam* (Metafyzické skúmania čiže pochybnosti a námietky proti Descartovej metafyzike). Už v týchto prácach sa Gassendi dovoľoval senzualizmu a empirizmu — stanovisko, na ktorom stál aj vo svojom hlavnom diele. Proti Descartovi dôvodil hlavne tým, že jeho „cogito“ vôbec nie je jediným dôkazom existencie človeka, lebo k tomuto dôkazu možno dôjsť z každého ľudského konania. Námietky mal aj proti Descartovmu kritériu pravdy a proti jeho učeniu o vrodenej ideách.

No ťažisko Gassendiho učenia spočíva v reštaurácii epikureizmu. Za základ vecí považoval spolu s Epikurom hmotu, atómy. Sú to vraj najmenšie častice hmoty, absolútne pevné a nedeliteľné, pretože neobsahujú v sebe nijaké prázdno. Hmotné predmety sú totiž deliteľné preto, lebo popri atómoch je v nich aj prázdno, veľmi dôležitý to moment v učení starých atomistov, ktorí si bez prázdna nevedeli pohyb atómov predstaviť. Atómy, svojou podstatou, t. j. hmotnosťou totožné, navzájom sa líšia veľkosťou, tvarom a váhou. Atómov je nesmierne, no predsa len omedzené množstvo, v čom sa Gassendi rozchádzal s Epikurom, ktorý hovoril o nekonečnom množstve atómov. Gassendi sa však rozchádzal s Epikurom aj v iných bodoch učenia o atómoch. Súhlasí s atomistami v tom, že niečo vzniká len z niečoho, čiže z ničoho nevzniká nič, no to vraj platí len od stvorenia sveta. Lebo svet bol podľa Gassendiho stvorený a stvoril ho boh. Súhlasí tiež s tým, že váha alebo tiaž atómov je ich prirodzenou, od nich neodlučiteľnou vlastnosťou pohybovať sa samy od seba a teda že pohyb je imanentnou vlastnosťou hmoty, no pôvodne jej ho vraj dal zase boh. Boh stvoril svet, dal hmotu pohyb a ona sa teraz pohybuje podľa zákonov jej vlastných. Boh má hlavnú správu nad prírodou, je príčinou prírodného diania, no len príčinou všeobecnou, takže nezasahuje do príčin jednotlivých dejov a nemení ich. Darmo sa teda dovoľávať pomoci božej pri nejakom prírodnom pôsobení, lebo boh nie je jeho jedinou príčinou. Týmto sa Gassendi priblížil k poňatiu deistov.

V gnozeológii je Gassendi senzualistom. Rozoznáva dvojaké kritérium pravdy: zmysly a rozum. Zmyslami vnímame *znaky* objektívnych predmetov, rozumom alebo duchom uzatvárame na skryté *veci*. Niečo teda poznávame zmyslami, niečo rozumom; no keďže rozumové poznanie sa zakladá na zmysloch, musia rozum nevyhnutne predchádzať zmysly. Len takto môže rozum dôjsť ku skrytej veci. Idey alebo predstavy sú len obrazmi predmetov a vznikajú teda len na základe zmyslovej činnosti. Niet vrodenej ideí. V rozume niet ničoho, čo predtým nebolo v zmysloch, a duch je tabula rasa. No Gassendi nebol ani v tejto veci dôsledný. Tvrdil, že človek má od tela odlišnú, nehmotnú dušu. A keďže je nehmotná, neskladá sa z častí, na ktoré by ju bolo možné rozložiť, nemení sa a je teda večná a nesmrteľná.

V etike stojí Gassendi na stanovisku Epikurovom. Základ morálky vidí vo vyhľadávaní pôžitku a vyhýbaní sa strastiam. Cnosť sa zakladá na prospechu, ktorý

spôsobuje pôžitok. Základ spoločenských vzťahov vidí v zásade: čo nechceš, aby ti robili iní, nerob ani ty im.

Historická zásluha Gassendiho nespočíva teda v ďalšom rozvoji starogréckeho atomizmu, lebo po tejto stránke nezašiel ani tak ďaleko ako Epikuros, keďže robil veľké ústupky kresťanskému náboženstvu, ale v obnovení tohto atomizmu a materializmu v nových hospodárskych, sociálnych a kultúrnych podmienkach, v spoločenskom dosahu jeho názorov. Gassendi prispel svojim učením k podkopávaniu starého, feudálneho spoločenského zriadenia a jeho ideológie. Filozoficky sú jeho názory významné tým, že sa pričínili o budovanie základov moderného materialistického myslenia. Týmto všetkým sa Gassendi čestne zaradil medzi pokrokových mysliteľov svojej doby.

Teodor Münz